

**ZDENĚK NEUBAUER
JEDNA OTÁZKA – JEDNA ODPOVEĎ**

*Vo veku 74 rokov zomrel tohto roku známy český biológ a filozof **Zdeněk Neubauer** (30. 5. 1942 – 5. 7. 2016). Vyštudoval biológiu na Prírodovedeckej fakulte UK v Prahe. V rokoch 1967 – 1970 pracoval v Neapole, kde sa zapojil do výskumu v oblasti mikrobiológie. Po návrate domov obhájil doktorát z biológie a dokončil štúdium filozofie na FF UK. Niekoľko rokov pôsobil v laboratóriách PřF UK, neskôr sa musel živiť ako programátor v ČKD. V roku 1990 sa vrátil na univerzitu a založil Katedru filozofie a dejín prírodných vied na PřF UK.*

Profesor Neubauer napísal a zostavil približne vyše dvadsať kníh, ktoré sa zaoberajú z väčšej časti filosofickými problémami biológie a fyziky, epistemológiou, hermeneutikou, hlbinnou psychológiou a religionistikou. Zaslúžil sa o niekoľko objavov (napr. „génový prepínač“ alebo „estetika bakteriálnych kolónií“). Jeho eseje vychádzali v samizdatoch alebo v zahraničí; až neskôr mohli vychádzať v českých a slovenských oficiálnych vydavateľstvách. Neubauerove práce získali viacero ocenení (Cena Toma Stopparda za esejistikú) a ovplyvnili jednu generáciu českých intelektuálov. Prof. Neubauer vedel vniesť do vedeckého výkladu sveta poéziu, zložité problémy prírodných vied dokázal vysvetliť pomocou metafor a podobenstiev, ktoré prekvapovali silou jeho archaického presvedčenia, že poznanie je Jedno.

Profesora Neubauera som stretol začiatkom roku 1990. Mal som možnosť vypočuť si niekoľko prednášok, ktoré prekvapovali spôsobom, akým pristupoval k prírodovedným problémom. Nebol to akademický filozof, pripomínal skôr druida Merlina z legendy o kráľovi Artušovi. Spoločne sme navštevovali seminár, na ktorom Zdeněk Kratochvíl prekladal Hérakleitove zlomky. Fascinovala ma skromnosť, s akou Neubauer pristupoval k práci, ohromovala ma šírka jeho vzdelania.

Pripomeniem aspoň niekoľko kníh, ktoré vyšli po roku 1990. Všetky sú napísané s nevšedným esejistickým majstrovstvom: O cestách tam a zase späťky (1990), Nový Areopág (1992), Přímluvce postmoderny (1994), Deus et natura (1999), Biomoc (2002), O Sněhurce aneb cesta za smyslem bytí a poznání (2004), O počátku, cestě a znamení časů (2007), Rozkvětání ibišku. Poznámky k eidetické biologii (2014), Boschův triptych v zrcadle Písma (2016).

V roku 1993 som požiadal prof. Neubauera, aby odpovedal na otázku, ktorá sa týka „konca metafyziky“. Jeho odpoveď vyšla o rok neskôr v samizdatovom časopise pre myslenie Rozhovor, ktorý vydávali študenti na katedre filozofie FF UPJŠ v Prešove. Redakcia časopisu Filozofia sa rozhodla znovu uverejniť odpoveď prof. Neubauera, keďže časopis Rozhovor je dnes ťažko dostupný.

Vladislav Suvák

Moja otázka znela takto: *Od čias Heideggera (a vlastne už aj Hegela či Comta) sa vo filozofii paradoxne zdôvodňuje koniec filozofie. Európske myslenie sa dlhé roky pokúša porozumieť novej úlohe, pred ktorou stojí nové myslenie. Aké je podľa Vás miesto filozofie v našej dobe? A čím teda filozofia dnes je? Ved' o filozofii a učiteľoch filozofie hovoríme i napriek tomu, že väčšina dnešných filozofov považuje tézu o konci filozofie za akúsi samozrejmosť.*

Odpoveď Zdeňka Neubauera

V Praze, na nový liturgický rok tj. na I. Neděli adventní dne 29. listopadu Léta Páně + 1993

Vážený pane kolego,

Gratuluji k rafinovanosti, s níž jste ze mne dostal tuto odpověď, předeslav ji nesplnitelnou žádostí. To, že odpovídám obratem, není dáno tím, že bych měl tolik času – naopak: je to dost krvavě vykoupeno na úkor jiných, naléhavějších věcí, jejichž odklad bude zřejmě tragický; neodpovím-li však ihned, dokud mi ještě první inspirující resonance Vaší otázky zní v uších, přidám Váš dopis na nepřehlednou hromadu svých nesplnitelných dluhů, kde bude v následujících dnech převrstvena štosem dalších. (Váš dopis byl jediný, který jsem z asi dvaceti, co jako každý den přišly, vůbec otevřel!) Nejprve si zopakuji Vaši otázku, abych si ji přitom náležitě promyslel:

Od časů Heideggerových (a vlastně už Hegelových či Comtových) se ve filozofii 'paradoxně' zdůvodňuje konec filozofie. A evropské myšlení se po léta pokouší porozumět nové úloze, před kterou stojí nové myšlení. Jaké je, podle Vás, místo filozofie v naší době a čím tedy filozofie dnes je? – Vždyť o „filosofech“ a „učitelích filozofie“ mluvíme navzdory tomu, že většina dnešních „filosofů“ považuje tvrzení o konci filozofie za jakousi samozřejmost?

Nejprve k tomu „konci filozofie“. Správně upozorňujete, že tento konec není hlásán poprvé – byť byly pro něj pokaždé (ve Vámi zmiňovaných případech) uváděny jiné důvody. Pro Comta se stala filozofie zbytečnou, Hegelem byla filozofie dovršená, pro Heideggera ztroskotala. Dodávám, že rovněž v očích některých proudů raného křesťanství bylo filozofii odzvoněno jak ze všech tří důvodů, tak proto, že patřila k „zářivým neřestem“ („*lustra vitia*“) pohanů, odvádějící věřící od spásy. Tento fundamentalistický postoj v dějinách opakovaně vyplouval na povrch, v křesťanství, židovství, islámu, buddhismu či vědě (zde v podobě scientismu) – podobně jako obrazoborectví. Vždy s tímtež zdůvodněním: ke zjevení již došlo – tak jaképak ještě zkoumání a hledání? Moderní paralelu překonání comtovského nacházím v počítačovědném písemnictví: *After Leibniz, a philosopher is a guy who is too lazy to work in a laboratory* (po Leibnizovi je filozof chlápek, který je příliš líný, než aby pracoval v laboratoři) – zní *dictum*. V post-moderní perspektivě se pak jeví filozofie doslova jako bezpředmětná: žádný její zvláštní předmět neexistuje, neníť základní úrovně skutečnosti, která by ospravedlňovala nějaký privilegovaný popis,

přístup, diskurs, jaký si filosofie od nepaměti nárokovala. To je, řečeno s Goetheho Faustem, *der letzten Weisheit hochster Sinn* (poslední moudrosti nejvyšší smysl).

Ve všech třech podobách „překonání“ (*Überwindung*) je filosofie překonávána jako metafyzika – či jako ontologie, která, byť i prohlašovala, že nechce být metafyzikou, je tak či onak a do té či oné míry zatížená metafyzickými předpoklady a předsudky. Jedním z takových předpokladů je představa nějakého cíle, k němuž filosofie jako zvláštní druh poznání směřuje, cíle, jehož lze dosáhnout a přitom poznat, že jej bylo dosaženo. V tom smyslu každý zážitek konce filosofie není než znamením konečnosti všech lidských cest, cílů, vědění a snažení. Zkušenost vlastní konečnosti není však popřením filosofie, nýbrž náleží k jejím nejvladnějším plodům. Filosofie znamená „láska k moudrosti“. Leč cožpak láska pomíjí svým zmarněním – nebo svým naplněním? A moudrost? Nikdy jsem se neseťkal s postojem, že filosofie končí proto, že moudrost neexistuje, či že je mrtva, či že se ukázala nehodná naší lásky.

Co je to moudrost? Řekl bych, že je to chápavost a porozumění pro jinakost a mnohotvárnost. Moudrost je schopnost vědoucím, odpovědným, přijímajícím způsobem se vztahovat k mnohostranné skutečnosti, postoj nalézající v duši místo pro její neslučitelné, protikladné rozměry, smysl a vnímavost pro jejich dialektickou jednotu čili komplementární vzájemnost. Moudrost tak souvisí s duší a láska k moudrosti zavazuje k péči o duši. Plodem této péče je vzdělání. A mluví-li náboženská řeč a kanonické knihy o Moudrosti jako o hlubině božského tajemství (nazývajíce ji *Šekina*, *Pistis Sofia*, *Maria* atp.), není to nějaká zcela jiná moudrost, která by s moudrostí lidskou (*hé anthropoliné sofia*), k níž především směřuje láska filosofova, měla jen náhodou společné jméno. Lidská moudrost se má k Moudrosti Boží tak, jako se má lidská duše k Duši světa (*psýché tú kosmú*) či lidské slovo – *logos*, rozum, smysluplná řeč, k Božímu Logu – Slovu, jež bylo na počátku u Boha (*J. 1. 1.*, tak jako Moudrost – *Př. 8. 20n*) které křesťané vyznávají jako jednorozeného Syna Božího, „skrze něhož všechno je stvořeno“. Filosofie má co činiti s božskými věcmi – z lidské perspektivy.

Lze namítnout, že k lásce k moudrosti je povolán každý – nejen filosof. To je pravda: filosofie toto všelidské povolání a poslání jen zvyšlovňuje a pečuje o ně. Vypovídá o něm prostřednictvím logu, tj. odpovědného pojmového myšlení. Přináší jiné svědectví než pěvec, umělec či světec. Filosof je myslitel – a v tom též spočívá jeho nepostradatelná odbornost. Z lásky k moudrosti si může filosofie stanovit nejrůznější cíle a poslání, tak jako pohádkový hrdina se z lásky k té, jejíž obraz spatřil za závojem, vypraví na skleněný vrch, zabíjí saň, či vstupuje do služeb dračího krále. Na těchto výpravách může mnohé objevit a mnoho poznat. Vážím si filosofických proudů, zabývajících se povahou veškerenstva, předpoklady poznání, jazykem a jeho významy; vážím si rovněž myšlení, jež slouží – ať už teologii či vědě. Také to filosofické myšlení, jemuž se zachtělo být zvláštní vědou – vědou o jsoucím jakožto jsoucím, o nejobecnějších rysech skutečnosti, o Bohu, světě, duši, bytí, poznání či fenoménech, je cenné, plodné a smysluplné. A konečnost těchto cílů není v žádném případě koncem filosofie. Naopak: rozpoznáním bytostné konečnosti všech těchto svých podob a stylizací filosofie *de facto* naplňuje své vlastní poslání – Apolonovu výzvu: *gnothi sauton* (poznej sám sebe).

Trojice „věda, filosofie a náboženství“ je už takměř *cliché*: vytváří tři sloupy každé duchovní kultury. A já bych dodal ještě ono čtvrté, jež – dle učení hermetiků – nevětší trojku na čtyřku, nýbrž zakládá dynamickou jednotu *tři plus jedna*; tím čtvrtým je poesie. Poesie v původním smyslu řecké *poiésis*, což znamená tvorba, zahrnující nejen písemnictví, ale i umění výtvarná, skladatelská atp. „Poesie“ opravdu nepřístupuje jako něco pouze dalšího, čtvrtého: vždyť věda, filosofie i náboženství jsou rovněž tvůrčími činnostmi. Každé tvůrčí činnosti pak náleží rozměr poznání, lásky a vděčné úcty. Toto trojí/čtvřeré je na sebe nepřevoditelné, přestože tyto jednotlivé rozměry lidské existence a vztahu ke skutečnosti k sobě náležejí, vzájemně se potřebují a opírají se o sebe. Běda dobám, kde se od sebe tyto složky odvrací – ať už uctivě či štítlivě – sterilně se oddělují či se dokonce navzájem potlačují a popírají. Takové doby jsou vpravdě neplodné. A dnešní doba je tím nad jiné ohrožena: vědecké poznání, náboženské vyžití a ukájení kulturních potřeb se staly činnostmi, jež jakoby si byly samy o sobě, ba nebyli než tržními artikly. Z filosofické perspektivy se toto trojí/čtvřeré může ukázat jako sounáležitě. A nikoliv jako *business* – zaneprázdnňující činnost, *negotium* – popření odpočinku a spočinutí (*otium*), nýbrž jako hledění v odevzdaném usebrání (*Gelassenheit, Besinnung*), jež jediné umožňuje zření (*theoria = contemplatio*) – hledění na to, co vskutku jest a co je podstatné (*Wesensschau*).

Pro filosofii se královskou cestou k tomuto hledění (*theoria, contemplatio*) stalo společné hledání. Na Západě se kontemplace nestala věcí „mystiky“ – zvláštního zasvěcení do tajemství (mystérií), ani záležitostí osobního rozjímání, nýbrž cílem společného zkoumání na cestě *logu*. Filosofický *logos* rozlišuje – vždy v daném rámci souvislosti – mezi věděním a nevěděním, mezi věděním skutečným a pouze zdánlivým. Vpravdě je filosofie uměním „babickým“ či porodnickým (*techné maieutiké*) – jak sebe vystihla na samém počátku ústy Sókratovými. Filosofie je uměním rozlišit a posoudit, zda to, co povstává, je pravé či toliko zdánlivé.

A tak v souvislosti s láskou k moudrosti a péčí o duši povstala přece jenom jakási, ne-li věda, tedy všeobecná odbornost – odbornost myslitelská, vztahující se ke všemu: k myšlení, vnímání, poznání, vzpomínání, představování, vědění – a k otázkám jejich správnosti, pravdivosti, hodnoty a skutečnosti. To vše právem přisuzujeme filosofii. Troufám si říci, že filosofie, navzdory všem svým pádům do odbornictví či do ideologického dogmatismu, představuje po tisíciletí pěstěnou a předávanou dovednost, zkušenost a disciplínu (= nauku, kázeň, řemeslo) pro lidskou zkušenost stejně nepostradatelnou jako je gramatika pro jazyk či matematika pro vědu: filosofie je věděním o možnostech a mohutnostech lidské mysli, o vnitřních, „eidetických“ prostorech myšlení. Takto je filosofie péčí o jednotu všelidské zkušenosti a její paměť.

Vezměme konkrétní příklad. Dnešní vědy – fyzika, kognitivní obory, informatika, evolucionismus atp. narážejí na problémy, které je nutí revidovat vlastní předpoklady. Takovým problémem je představa hmoty jako aktuální substance, nebo časy jako lineární, nezávislé proměnné, nevypracovanost a rozporuplnost pojmu evoluce, či dokonce samotného pojmu přírody. Vědci z nouze začínají „živelně filosofovat“ – a to, jak se říká, „na zelené louce“. To samo je zajisté chvályhodné a vítané a bezpředsudečná naivita, s níž tak činí, může být často i překvapivě plodná. Přesto by však vědci učinili dobře, kdyby se

v určité fázi obrátili k filosofii. Ne, aby jim poradila co a jak, nýbrž aby jim pomohla se orientovat. Často vědci – a jiní odborníci – „objevují Ameriku“ doslova „na koleně“, či hůře: usilují o to, co se dávno ukázalo bezvýhodným, obírajíce se problémy a ubírajíce se cestami, o nichž se už tisíce let ví, že vůbec nikam nevedou. Naproti tomu, rozhodne-li se vědec použít matematiky, nejprve se rozhlédne po vhodném kalkulu, technice či postupu, který nanejvýš upraví vzhledem k svým potřebám; nezačne přece vymýšlet celou matematiku znovu! Nechci jen říci, že filosofie je něco analogického jako matematika. Tvrdím přímo, že matematika je zbytkem filosofie ve vědě: je zvláštním případem zkoumání myšlenkových prostorů, takovým, který odpovídal ontologickým předpokladům novověkého myšlení. Dnes však věda – a nejen věda – tyto předpoklady opouští, a proto potřebuje ke své orientaci celou filosofii, nejen její část.

Lze to dobře vidět na otázce tzv. „překonání metafysiky“. Na začátku novověku se z metafysiky stala fyzika, která pochopila jsoucno určitým způsobem – jako objektivní výskyt hmotných těles v klasickém geometrickém prostoru. Filosofové si ovšem brzy uvědomili, že v základě tohoto rozhodnutí leží spor, že takto skutečnosti nelze myslet. Leibniz, Spinoza, mladý Kant a jiní navrhli alternativy, leč věda, oslněná svými úspěchy nedbala a své poznání absolutizovala. Tak došlo k rozchodu mezi ní a filosofií. Dnes fyzika naráží právě na ony meze, na které ji myslitelé od samého počátku upozorňovali. Mezitím však vzrostla autorita vědy na míru, které se dříve těšilo křesťanské zjevení a jeho církevní výklad. Věda se stala *religio* novověku: určovala náš vztah ke skutečnosti a porozumění skutečnosti. Prestiž vědeckého pojetí skutečnosti jako objektivní reality byla taková, že i filosofové – výslovně či alespoň bezděky – začali myslet skutečnost jako objektivitu, kterou promítají za jevy a dění: ani jsoucí jakožto jsoucí (*to on hé on*), pravou skutečnost' (*to ontó on*) nedokáží chápat jinak než objektivně. A tak není divu, že interpretují krizi objektivitu jako konec metafysiky.

Filosofie nemá vlastní Múzy. Osobně za Múzu filosofie, tedy inspirátorkou myslitelů považují Mnemosyné – zosobněnou Paměť, samotnou matku Múz, jejichž „choreografem a uměleckým vedoucím“ je Apolón – rovněž bůh filosofů. Z přízně Mnemosyny filosof poznává, jak se různé podoby – ve vědě, v politice, v náboženství, umění, etice atp. – opakují a jak spolu souvisejí. Podoby, souvislosti a sounáležitosti mezi vědeckými poznatky, náboženskými zkušenostmi a mýtickými motivy lze nejzřetelněji spatřit a pojednat právě z filosofické perspektivy: historiografie sama o sobě tyto analogie nezjeví, tím méně pak uměnověda, filologie či religionistika. Leč právě v těchto analogiích, vnitřních podobnostech a souvislostech, v celkovosti synchronního a diachronního kontextu lidské zkušenosti spočívá smysl, vzdělání, moudrost. A přesně v nich se rovněž pohybuje naše myšlení.

Životní pohyb umožňuje orientaci; dovoluje vyznat se v mediu myšlení, zpřístupňuje pokladnici zkušenosti, kterou lidstvo, či alespoň západní civilizace, učinila s myslí – s její povahou, jejími možnostmi, mezemi, souvislostmi, a s jejími eidetickými prostory, jež se vzájemně umožňují, vynucují a vylučují. O tom, že této orientace je dnes zapotřebí více, než kdy jindy, snad ani není třeba přesvědčovat. Současný svět žité zkušenosti – pluralitní, mnohotvárný, pestrobarevný, pitoreskní, karnevalově vířivý – nás hrozí utopit ve zmatku, chaosu, beztvorosti. Dává příležitost k rétorské a sofistické přesvědčivosti skept-

tických, relativistických a agnostických argumentů na straně jedné a svůdnosti různých fundamentalismů a dogmatismů na straně druhé. Skutečná filosofie ani netvrdí ani nevyvrací: učí zřít k podobnostem a tak nacházet smysl jako vnitřní poukaz k celku souvislostí.

Co je to smysl? – Bytí v pravdě, která osvobozuje, a tak poskytuje radost se zření, myšlení a vědění, jež se v mnohotvárnosti perspektiv dává jako celistvé – *to hen kai pan* (jedno a vše). Z každé perspektivy vyvstává jiná podoba takového usjednocení. Nikoliv jiná stránka téže základní jednoty, nýbrž jiné sjednocení, s ostatními neslučitelné. A přesto všechny tajemně patří sobě. Ve filosofii jde o toto tajemství vzájemného patření.

Proto je jí dnešnímu světu, jeho školám a universitám třeba více, než kdy před tím, kdy jednota světa byla přirozenému náhledu zřejmá a kdy toliko filosofie připomínala, že tato zřejmost není samozřejmostí. Proto je třeba i učitelů filosofie – navzdory tomu, že je dnes pro ně „konec filosofie“ – jak říkáte – „čímsi samozřejmým“.

* * *

Tolik moje odpověď. Budete-li ji chtít zveřejnit, prosím o poskytnutí autorského vý-
tisku (tj. včetně jiných slibných příspěvků, o nichž se zmiňujete). Zároveň si vyhrazuji
právo uplatnit tyto své úvahy kdekoliv jinde (pochopitelně s patřičným odkazem na pů-
vodní podobu na jejich prvního uplatnění).

Hluboké prožití Adventu Vám a Vaším kolegům přeje
Váš
Zdeněk Neubauer